

Érzésstruktúrák, strukturált érzések

További gondolatok a metamodernitás kapcsán

A metamodernitás mibenlétéről elmélkedtem – a berlini Stadtschloss és környezetének újjáépítését használva illusztrációként – másfél évvel ezelőtti cikkemben.¹ Szót ejtettem a modern és a posztmodern mibenlétéről, és több forrás alapján ismertettem a metamodernitás fogalmát. Ezen írásomban egyetlenegyszer használtam a metamodernitás egyik sarokkövét, az „érzésstruktúra” fogalmát, talán tudat alatt azt remélve, hogy elmélkedésemnek lesz folytatása, ahol ezt a szálát tudom felfejteni, követni napjaink kulturális történéseinek ismertetésében.

A berlini Stadtschloss-hibrid (modern épületrészeket és történeti rekonstrukciót integráló) újjáépítése és a fa mint legősibb építőanyagunk hiperkorszerű technológiával történő használata (Cross Laminated Timber) volt a két zárópéldám. Ezekkel azt próbáltam illusztrálni, hogy a posztposztmodern korra – egyesek szerint a metamodernre – jellemző az oszcilláció, azaz az ingadozás, a szélső értékek közötti ide-oda ugrás. Posztposztmodern kort írtam, amivel kapcsolatosan ki kell hangsúlyozni, hogy a meglehetősen polarizálódott kortárs filozófia számára még az sem egyértelmű, hogy a posztmodern kort követő időszakba léptünk. A technológiai fejlődés hihetetlen tempója, az információs dömping és a mindennapjainkat is befolyásoló válságok sora elvonja figyelmünket a legfontosabból: a helyzetértékelésről. Mi az általunk megélt és valamennyire alakított korszak kulcsszava? Mi a feladatunk ebben a korszakban? Mire fókuszáljunk lehetetlenül szétterebélyesedett világunkban? A gazdaságosságra? A korszerűsésre? A környezettudatosságra? A szépségre? Vagy valami egészen másra, ami most még nem is körvonalazódik?

Még a felismerés megszilárdulása is évtizedekig tartott, miszerint a történelemnek nincs (még sincs) vége. (Lásd napjaink időnként világháború kitörésével fenyegető világpolitikai turbulenciáit.) Posztposztmodern korban élünk, amely elnevezés arról (is) árulkodik, hogy a mai korszak idealizált elnevezésének továbbra is a modern az alapja. Hasonlóképpen járt el a létállapot-definíció többi iskolája is a hipermodernizmustól a metamodernen át

a legújabb (magyar) definíciós kísérletig, a nonmodernig.² A modern mint egyfajta cezúra megkerülhetetlenül áll az utunkban. A modern minden vívmányával alapjaiban határozza meg mindennapjainkat mint gondolkodásmód, hozzáállás.

Önmagában érdekes a törekvés, amely mindenáron találni szeretne egy szót a jelenben, amivel kifejezheti korrunkat. Ha a gótikát és a reneszánszt vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy mindkettő utólag kapta meg a nem túl hízelgő vagy éppen tárgyilagos, leíró nevét. Saját maga számára csak a változás szükségességét definiálta mindkét korszak: az egyik mindenáron újítani, a másik a klasszikushoz visszatérni akart.

Az építészet a kortárs „lényeg”, esszencia definiálásában – amióta világ a világ – mindig is elől járt, így különösen a gótikában és a reneszánszban. Az építészet a művészetek anyja (volt), a művészeti ágak pedig a teológia szolgálólányai.³ Így volt ez a modern és a posztmodern korszakban is, még ha a teológia helyét egy másik meta-narratíva – a fejlődésbe vetett feltétlen hit – is vette át. Napjainkban azonban az építészet hallgatni látszik: a környezeti károk okozása és a spekulációs tőkének való megfelelés miatti lelkiismeret-furdalása nem engedi megszólalni, manifeszt állításokat megfogalmazni. Nincs is ideje az adminisztratív és gazdaságossági terhek alatt a már említett helyzetértékelésre, önálló vélemények artikulálására. Leginkább szórakoztatni akar, esetleg minimális hatalmi reprezentációt, helyenként propagandát önteni anyagba. Az élet minden más területéhez hasonlóan – elsősorban a tömegmédiának köszönhetően – a posztposztmodern korban a szellemi kiüttlanság látszik uralni az építészetet.

„Ebben az esszében... az előretörő érzés-struktúrának a kontúrjait vázoljuk fel. Először »a« posztmodern állítólagos hanyatlásáról és egy másik modernizmus látszólagos felemelkedéséről folytatott vitáról szólunk. Véleményünk szerint ezt a modernizmust a jellemzően modern elköteleződés és a markánsan posztmodern elkülönülés közti oszcilláció jellemzi. Ezt az érzés-struktúrát metamodernizmusnak fogjuk hívni” – írja Timotheus Vermeulen

¹ ERHARDT Gábor: *Rekonstruktív dekonstrukció. Adalékok a kulturális emlékezet metamodern fordulatának értelmezéséhez* = *Magyar Művészet*, 2024, 1. sz., 4–15.

² CZOPF Áron – HORVÁTH Márk – LOVÁSZ Ádám: *Nonmodern*.

A kivüliség szférikus elmélete. Bp., Batthyány Lajos Alapítvány, 2024, 15–18.

³ FÜZES András: *Önként kell követni az Isten vonzását! Interjú SOMOGYI Gyözővel* = *Országépítő*, 2024, 1. sz., 40–49.

és Robin van den Akker *Jegyzetek a metamodernizmusról* című esszéjében, 2010-ben.⁴ „Az alábbiakat inkább egymáshoz kapcsolódó megfigyelések sorozatának szánjuk, semmint egyetlen, lineáris gondolatmenetnek. Arra törekszünk, hogy az aktuális eseményeken és a kortárs esztétikán átívelő, egyébként (legalábbis a posztmodern köznyelv szerint) összefoghatatlan irányzatok és tendenciák széles skáláját egymáshoz viszonyítsuk... Inkább vitára való felhívásként kell értelmezni, semmint egy dogma kiterjesztéseként” – folytatják gondolatmenetüket, jól demonstrálva a modern definíció iránti vágyának, a posztmodern határozatlanságával való keveredését.

A tanulmány egyik legfontosabb pontja a neoromantika fogalmának meghatározása és kortárs képzőművészek konkrét gondolataival való illusztrálása. Ezek alapján egy új érzékenység, őszinteség iránti elkötelezettség, és a (nehol akár ellentmondásos) érzelmeket is felvállaló attitűd körvonalazódik, amit gyűjtőfogalomként az érzésstruktúra szóval jelölnek a szerzők: „az újromantikaként elismert művek egy része az érzés metamodern struktúráját példázta”.⁵

Vermeulen és van den Akker – a közérthetőség okán – olykor túlzó módon leegyszerűsítő fogalomparókkal jellemzi a modern és a posztmodern gondolkodást, amelyeket a metamodern különböző relációk szerint foglal magába. „Ontológiaiilag a metamodernizmus oszcillál a modern és a posztmodern között. Oszcillál a modern lelkesedés és a posztmodern ironia, a remény és a melankólia között, a naivitás és a tudás, az empátia és az apátia, az egység és a pluralitás, a teljesség és a töredezettség, a tisztaság és a kétértelműség között.”⁶

Az általuk letett alapokra további hasonló fogalomparókat építettek az őket követő gondolkodók:

„Míg a modernizmus az egyetemességre törekedett, a nagy elbeszélésekben és objektív igazságokban hitt, addig a posztmodern a töredezettségben és a valóság szubjektív természetében gyönyörködött.”⁷

„A modernizmust gyakran jellemzi az igazság és az értelem keresése, ami az objektív tudás lehetőségébe vetett

hitet tükrözi... a káosz közepette koherenciaérzetet nyújt. Ezzel szemben a posztmodernizmus erre a bizonyosságra adott válaszként jelent meg, a szkepticizmust és a relativizmust felvállalva. A posztmodern írók megkérdőjelezték magát az igazság fogalmát, azt sugallva, hogy az igazság szubjektív és konstruált, nem pedig abszolút.”⁸

„A modernizmushoz gyakran társul az egyetemes igazságokba és az emberi fejlődés lehetőségébe vetett hit. Ezzel szemben a posztmodernizmus megkérdőjelezi ezeket az elképzeléseket, azt sugallva, hogy az igazság szubjektív és a nyelv és a kultúra által konstruált... A posztmodernizmus a relativizmusra, a töredezettségre és a nagy narratívák dekonstrukciójára helyezett hangsúlyával alakította a kortárs gondolkodást. Azonban éppen ez a szkepticizmus vezetett a kiábrándultság érzéséhez a gondolkodók és művészek körében, akik egy koherensebb keretre vágytak a modern világ kihívásainak kezelésére.”⁹

„A modernizmus utópisztikus energiái a történelmi katasztrófák és a sikertelen forradalmak miatt elszálltak, míg a posztmodernizmus kritikai projektje cinikus relativizmussá vált, amely kevés konstruktív jövőképet kínál... olyan új kulturális logikára van szükség, amely szintetizálja mindkettő felismeréseit, miközben túllép azok korlátain.”¹⁰

A fenti ellentétpárok felsorolása mellett nagyon fontos a köztük lévő reláció tisztázása, ami első ránézésre önellentmondásnak tűnik. Ellentétpárok között csak taszítás, vagy/vagy reláció képzelhető el a modern gondolkodás alapján. A metamodernitás azonban egészen más utat választ. „A görög–angol szótár szerint a »meta« előjárószó a »vele«, »között« és »túl« viszonyokat jelöli... azt állítjuk, hogy a metamodernizmusnak episztemológiailag a (poszt)modernnel, ontológiaiilag a (poszt)modern között és történetileg a (poszt)modernen túl kellene elhelyezkednie.” Állításuk szerint a „metamodernizmus a mozgásért magáért mozog, próbálkozik az elkerülhetetlen kudarc ellenére is; örökké keresi az igazságot, amelynek megtalálására sosem számít”.¹¹ Azaz, bár időben túl vagyunk mind a modernen, mind a posztmodernen, lét-

4 VERMEULEN, Timotheus – AKKER, Robin van den: *Notes on Metamodernism = Journal of Aesthetics & Culture*, 2010, 1., 1–13.; Uő: *Jegyzetek a metamodernizmusról*. Ford. FÜZI Péter = Forrás, 2022, 7–8. sz., 3–21. <https://epa.oszk.hu/02900/02931/00266/pdf/> Az idézeteket ebből a fordításból közlöm. A következőkben a saját fordításomban közlöm azokat az idegen nyelvű szövegeket, ahol nem adom meg külön a fordító nevét.

5 VERMEULEN, Timotheus – AKKER, Robin van den: *Misunderstandings and clarifications = Notes on Metamodernism*, 2015. június 3. <https://www.metamodernism.com/2015/06/03/misunderstandings-and-clarifications/>

6 VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2022)

7 MALIN, Adam: *Metamodernism. A Blueprint for the Future = Habitus.blog*, 2023. július 9. <https://habitus.blog/metamodernism-a-blueprint-for-the-future>

8 TAWFIQ, Yousef: *Modernism, Postmodernism, and Metamodernism. A Critique = International Journal of Language and Literature*, 2017, 1., 33–43.

9 KRAFT, Zebadiah Robert: *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism* (Eds.) Robin van den Akker, Alison Gibbons, and Timotheus Vermeulen = *C21 Literature: Journal of 21st-Century Writings*, 2020. február 28. <https://c21.openlibhums.org/article/id/1806/>

10 BLACKSTOCK, Joel: *Metamodernism And The Future of Psychotherapy. Integrating Modernity, Postmodernity and the Therapeutic Encounter = gettherapybirmingham*, 2024. november 4. <https://shorturl.at/PISFj>

11 VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2022)

állapotunkat a két kor közötti köztesség jellemzi, míg ismeretanyagunkat a kettő együtt határozza meg.

„A metamodernizmus... arra törekszik, hogy a modernizmus és a posztmodernizmus felismeréseit szintetizálja, miközben a remény és az elkötelezettség megújult érzését táplálja... a metamodernizmus a világgal való őszintébb elköteleződés mellett száll síkra, hangsúlyozva az érzelmi hitelesség és az értelemre való törekvés fontosságát... A posztmodernizmus kulturális dominanciája átadta helyét az őszinteség, a mélység, a történelem, az esztétika, a hitelesség és... egyéb érzékenységek új formáinak.”¹² A Vermeulen – van den Akker szerzőpáros által a témában 2017-ben írt kötet állítása szerint három – már a címben is megjelenő – fogalom köré építendő a metamodern ismeretelmélet: a történetiség, a hatás (affect) és a mélység. A kötetet ismertető Zebadiah Robert Kraft a „mélységeséget” a mélységnek nem mint közös valóságnak, hanem mint „a sok személyesen megvalósított lehetőség közül egynek” a megteremtését látja, a „rekonstrukciót” pedig mint kísérletet arra, hogy a felszínen túlra lássunk, még ha nem is tudunk a felszínen túlra jutni.¹³

A fenti idézetekből nagyon jól látszik, hogy a nyugati gondolkodó addig merészkedik, hogy megpróbál „tájékozott naivitással és pragmatikus idealizmussal eligazodni korunk összetettségében”. Pragmatikus idealizmusát „a fokozatos haladás iránti elkötelezettség” jellemzi „egy összetett és bizonytalan valóság korlátai között”.¹⁴ Nagyon nehezen konkretizálható forgatókönyv, amely egyértelműen kikandikál a (poszt)modernből, de kilépni nem mer/akar annak langymelegéből. Ez nem is csoda, hiszen számára az aktor továbbra is az egyén, közösség nélkül.

Ezzel szemben a keleti, jellemzően kommunista utódállamokban élő és dolgozó szerzők egészen más perspektívát kínálnak. „A metamodernizmus a kortárs korszak érzésének strukturáját határozza meg, amelyet a múltbeli kultúrák új forrásként kezelése jellemez. Az emlékezet jelensége ismét aktuálissá és keresetté vált az építészetben. A modernizmus és a posztmodern ironia állandó innováció iránti vágyát felváltotta a minden fennmaradt töredékhez való komoly hozzáállás és a különböző korszakok rétegeinek anyagiasítására irányuló vágy... Állandó ingadozást látunk a szélsőségek között: a globális és a helyi, a kulturális és a technológiai, a racionális és az irracionális között. A metamodernizmus nem utasítja el sem a poszt-

modernizmus, sem a modernizmus, sem a klasszikus korstratégiáit vagy taktikáit. Éppen ellenkezőleg, a metamodernizmus magában foglal minden valaha létező gyakorlatot és eszmét. Míg azonban a posztmodernizmus ironiával fordult a múlt felé..., a metamodernizmus gondosan összegyűjt minden maradványt és töredéket, hogy újraértelmezze azokat, és egy új egészet állítson össze belőlük... Az emlékezet állandóságot teremt, ami manapság a legkívánatosabb tulajdonság. A klasszikus építészet hagyományosan a memória funkcióját látta el. Az építészeti metamodernizmus teljes komolysággal állítja vissza ezt a funkciót.”¹⁵ Újabb érdekes, eddig nem látott ellentétpárok, amelyek új keretrendszerbe, az emlékezet, mint értelmező kontextus hatókörében kerülnek újraértelmezésre. „Az ilyen építészet szerepe az érzelmek felébresztése, a metamodern korszak érzésstrukturájának kialakítása, ahol nincs ellentmondás a régi és az új között, hanem a szélsőségek közötti állandó ingadozás, mint létfeltétel tapasztalható.”¹⁶

Ezzel szemben egyes gondolkodók, mint például Gilles Lipovetsky és Alan Kirby, a posztposztmodernitást inkább a modernitás fokozásaként, mintsem különálló paradigmaként fogalmazzák meg. Lipovetsky „hipermodernitása”¹⁷ és Kirby „digimodernizmusa”¹⁸ a technológiai változások gyorsuló ütemére, illetve a kultúrára és szubjektivitásra gyakorolt hatására hívja fel a figyelmet. A digitális technológiák kulturális termelésre és fogyasztásra gyakorolt átalakító hatásai, a digitális média részvételi, interaktív és magával ragadó jellege a szubjektivitás és a társadalmiság új formáit hozta létre. Elsősorban és szinte kizárólagosan a nyugati világban, teszem hozzá.

Brendan Dempsey szerint: „Az a folyamat, amelynek során a transzcendencia és a hit nagy elbeszélései elvesztették értéküket vagy erősségüket a kortárs társadalomban, a modernitással és a modern valláskritikával kezdődött. Ez a folyamat a posztmodern világnézetben csúcsosodott ki, amely nem csupán a vallási igazságot, hanem a transzcendens igazságok minden elképzelését, minden nagy elbeszélést, archetípust és paradigmátikus életmodellt elvetett... Valami »mélyebb« nélkül csak a felszín létezik: az itt és most egydimenziós síkja. A nagy objektív kép nélkül csak számtalan szubjektív lencse van: nincsenek tények, csak értelmezések. Fredric Jameson... a posztmodern elméletben például a »mélységi modell« teljes

¹² KRAFT: *i. m.* (2020)

¹³ Uo.

¹⁴ BLACKSTOCK: *i. m.* (2024)

¹⁵ DANILOVA, Elina – BAKSHUTOVA, Daria: *Metamodernism. The Phenomenon of Memory as Part of an Architectural Concept = Proceedings of the 3rd International Conference on Architecture: Heritage, Traditions and Innovations*, Moszkva, 2021. március 9–10. <https://www.atlantis-press.com/proceedings/ahti-21/125964315>

¹⁶ Uo.

¹⁷ LIPOVETSKY, Gilles: *Hypermodern Times*. Cambridge, Polity Press, 2005

¹⁸ KIRBY, Alan: *Digimodernism. How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture*. London, Continuum International Publishing Group, 2009

összeomlását látja, a lényeg vs. megjelenés, látens vs. manifest, autenticitás vs. nem autenticitás, szignifikáns vs. szignifikált dichotómiáival. Valójában az egész »hermeneutikai modell« elvetésre kerül, mivel »a mélység helyébe a felszín lép«. Ma azonban, amikor a posztmodernizmus átadja helyét a metamodernizmusnak nevezett új »érzésstruktúrának«, a transzcendens és archetipikus impulzus újraéled. A mítoszok és a nagy elbeszélések újragondolásra találnak, és az egykor az esetlegességre és a kontextusra összpontosító érdeklődés helyett az »időtlen« és »egyetemes« iránti érdeklődés ismét energikusan megnyilvánul... Ezek... a mítoszok... bevallottan éppoly mesterségesek, mint amennyire hasznosak. Valójában, ha a posztmodern »mesterkelt mélységtelenség« jellemezte, ahogy Fredric Jameson állítja, akkor a metamodernizmus talán mesterkelt mélységet tükröz.¹⁹

„A metamodernizmus középpontjában a jelentés rekonstrukciója iránti elkötelezettség áll egy olyan világban, amely gyakran töredezettnak és szétagoltnak tűnik... A jelentés rekonstrukciója nemcsak irodalmi, hanem filozófiai törekvés is, mivel arra hívja fel az olvasókat, hogy gondolkodjanak el saját hitükről és értékeikről egy folyamatosan változó világban.”²⁰

Hihetetlenül inspiráló gondolatok, amelyek egyfelől a modernitás felpörgésére irányítják a figyelmünket és ezzel párhuzamosan a (premodern) mítoszok (kvázi önkényes) újratelentésére. Ha a jelentés rekonstrukcióját és a „mesterkelt mélység” fogalmát kellene építészeti példával illusztrálnom, akkor két építész gondolkodása jut elsőként az eszembe: Léon Krieré és Makovecz Imréé. Ez pedig a metamodernitás – általam vélt – legnagyobb ellentmondására világít rá. Alkotói korszakuk datálása alapján mindkettőjüket posztmodern építésznek kell(ene) tekintenünk. (Arra nem térek ki, hogy a közhelyesen a posztmodern építészet kelléktárába sorolt építészeti elemeket vizsgáljam életművükben. Inkább az ő posztmodernjükhöz a „klasszikus”, Jencks- vagy Venturi-féle posztmodernről eltérő gondolkodásmódjára szeretnék rávilágítani.) Tevékenységük ezzel szemben sokkal kevésbé mindennek, akár a modernizmusnak a megkérdőjelezéséről, sokkal inkább az élet rendes kerékvágásba való visszazökkentéséről szól.

„Nem remélhetjük, hogy barátkozhatunk a metamodernizmussal, ha karikírozuk vagy lekezeljük a szüleit. Elég jól meg kell értenünk a Modernizmus úr és a Posztmodernizmus asszony kapcsolatát ahhoz, hogy élvezettel

pletykálhassunk róla (kezdetnek jelentős korkülönbség van köztük...)” – írja Jonathan Rowson a metamodernitást egészen más perspektívába helyező tanulmányában.²¹ Hazánkban a modernizmus a Horthy-korszak autoriter berendezkedése idején született, és eleve az ellenzéki alapmotívumát hordozta. Ellenben a posztmodern a késő kádári puhuló diktatúra évtizedére esett, a fogyasztás (relatív) fellendüléséhez, a magánszektor kibontakozásához kapcsolódva időben. Ezek a történések törvényszerűen árnyalják, torzítják a modern és a posztmodern fogalmainak értékelését, ami nélkül a posztposztmodern kor megértése sem elképzelhető, különösen itt, Kelet-Közép-Európában.

Ennek némiképpen ellentmondó, vagy legalábbis azt kiegészítő forogatókönyvet ír le Léon Krier: „A modernizmus korai szakasza úgy is felfogható, mint a mindent átható viktoriánus fülledtség és pazarlás alóli felszabadulás. A korai modernista mesterek kis, rendkívül egyéni projektjei valóban a kényelem, a fény és az elegancia új világát ígérték. E tulajdonságok egyike sem maradt meg a tömegtermelés és a szuburbanizmus klónozott absztrakcióiban, amelyek ezt követően jöttek létre...”

A »modern mozgalom« helyett »modernista mozgalom« kifejezést kell használni. Azért ismétlem ezt el újra és újra, mert a modernista propaganda a »modern« kifejezés csalárd kisajátításán keresztül uralkodik, azt állítva, hogy az övék a modernitás egyetlen legitim formája a művészetben és az építészetben. Egyetemességet tulajdonítanak egy tisztán szektás szemléletnek. Ezt a nézetet egyenlővé teszik a haladással, és tévesen azt sugallják, hogy a hagyományos művészet és építészet gyakorlása ma elmaradott és ezért anakronisztikus. Ez az állítás tényyszerűen téves... Ez uralkodik az építészeti gyakorlatban, az oktatásban és a médiában, és egyedül felelős az általános építészeti analfabetizmusért, és ezzel együtt napjaink lealacsonyodott épített környezetéért.”²²

„A modernitás az elmúlt mintegy 400 évben a tudományos, ipari és technológiai forradalmak révén felépített mai civilizációkra utal, de a modernitás nem csak a mód-szerből vagy a gépekből áll. Nem vagyunk – ahogy Peter Berger szociológus fogalmaz – repülőgépes ókori egyiptomiak... A tudomány lényegében modern, de a kapitalizmus és a kommunizmus is modernista törekvés, csakúgy, mint a vallás és az emberi jogi törvények szervezett aspektusa. Jelenlegi céljaink szempontjából talán az a legfontosabb, hogy a modernizmus a szekularizáció határo-

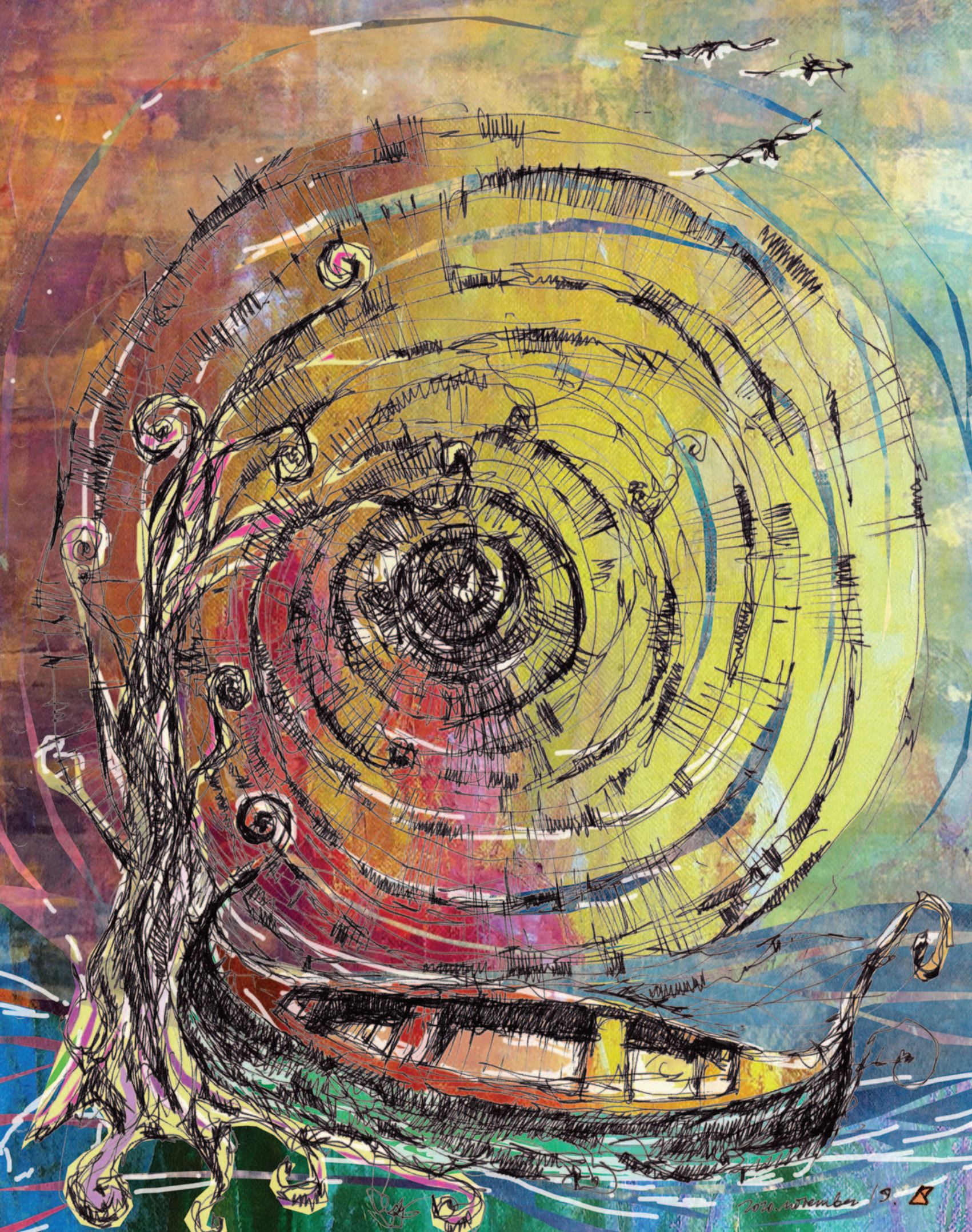
Lukács Péter,
Csend,
2020
© Lukács Péter

¹⁹ DEMPSEY, Brendan: [Re]construction: Metamodern 'Transcendence' and the Return of Myth = Notes on Metamodernism, 2014. október 21. <https://www.metamodernism.com/2014/10/21/reconstruction-metamodern-transcendence-and-the-return-of-myth/>

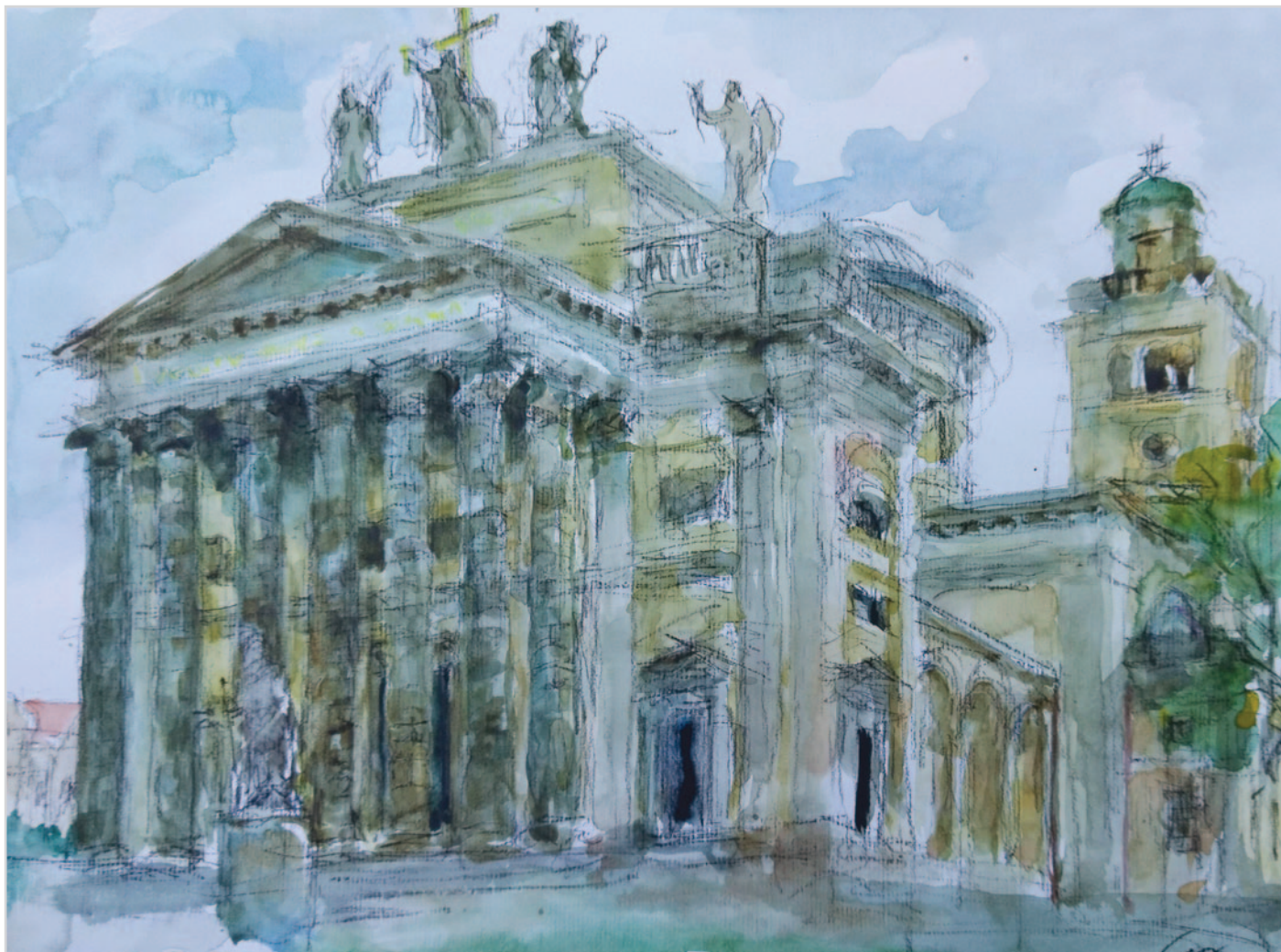
²⁰ TAWFIQ: i. m. (2017)

²¹ ROWSON, Jonathan: *Metamodernism and the Perception of Context: The Cultural Between, the Political After and the Mystic Beyond = System-Soul-Society*, 2021. május 26. <https://shorturl.at/ui6NH>

²² MEHAKOVIĆ, Mirza: *Interview. Leon Krier = Tristotrojka*, 2021, #6. <https://drive.google.com/file/d/1CRXq6sWLTGAXC6-MOQUIZQhOYRzWfUaB/view>

2020. wember 19.

zatlan folyamatát, valamint a bürokratikus és instrumentális racionalitás és a természethez való kizsákmányoló viszony által működtetett polgári és kereskedelmi intézmények növekedését vonja maga után... Habermas későbbi művében, a *Modernitás: Befejezetlen projekt* című könyvében azt állítja, hogy a modernitást az igazság, a szépség és a jóság, a tudomány, a művészet és az erkölcs szétválasztása jellemzi. Értékszféráinknak ez a szétválása a töredezettség és az elidegenedés forrása volt, amely a posztmodernben élt tovább...²³

Összességében az az állításom, vagy inkább megérzésem, hogy a posztmodern valójában nem a modern után következő, azt megtagadó narratíva volt, hanem valójában a modernizmus késői korszaka. A korstílusokra jellemző inga ekkor (még) nem visszafelé mozdult, sőt, napjainkban is leng tovább. Az építészet területén mindenképpen. A felszínesen a posztmodernhez kapcsolt – valóban a mo-

dern ellen lázadó – építészek jelentősebbjei valójában nem a posztmodernstílusba (!) sorolandók, hanem talán – jobb híján és egyelőre óvatosan téve a kijelentést – a non-modernhez. A modernitás erői továbbra is jelen vannak a kor alakításában, ugyanolyan erővel, mint százhuszonöt, kétszázötven vagy ötszáz évvel ezelőtt. A változás két dologban tapasztalható: egyrészt ezek az erők a totalitás határára értek el a globalizáció és az azzal kéz a kézben járó technicizáltság által. Ez a hipermodern. Hogy ennek milyen hatásai vannak a társadalmakra, a művészetre és azon belül az építészetre, az egy külön tanulmány tárgya lehetne.

„Modernnek lenni annyi, mint haladni a történelem útján. Továbbá, a fentiekben jelzett fordulatot követően, a »régiekkel«, a »hagyományossal«, »megszokottal« való szembenállás, az újként való önazonosítás jelzőjeként kezd működni a »modern« kifejezés... Ami újdonságértékkel bír, és hozzájárul a történelmi haladáshoz,

Füzes András,
Egri Bazilika,
2025
© Füzes András

²³ ROWSON: *i. m.* (2017)

egyedül az méltó a »modern« megnevezésre. Ellenben mindaz, ami akadály a haladás előtt, az régi, tehát elavult, különösen a modernitáshoz képest. Látható ebben egyfajta tautologikusság is: azáltal alapozza meg a modern a saját identitását, ami látszólag önmagán kívül van, viszont a saját ellenpárját (a régít, az elvetendőt) is szükséges megkonstruálni. Az újdonságérték felértékelése előfeltételezi az újhoz viszonyított régi leértékelését, de utóbbi már eleve az előbbihez való összehasonlításban kerülhet számításba – elmélkednek a modernről a non-modern filozófiai iskola megalapítói.²⁴

Ez a gondolkodás az építészet területén százhuszonöt éve van jelen. Sorban idézhetnénk a határozott állításokat Le Corbusier öt pontjától, és „a görbe út a samaraké, az ember útja egyenes” bonmot-jáig,²⁵ illetve Molnár Farkas „az egyenes a normalitás, az íves a neurózis” gondolatáig. Számos hasonló mélységű állítással együtt ez lett a „tudományos alap”, amelyre a modernizmus építésze alapult, és amiket – legalábbis közhelyes hivatkozások szintjén – ma is alapértéknek tekint a szakma túlnyomó többsége. Legfeljebb más, maibb kifejezéseket használva helyettük (lásd őszinteség, letisztultság stb.). Mára bebizonyosodott, hogy ezek az állítások tudományosan nem állták ki az idők próbáját. Sokszor már a hivatkozott alkotók életműve is megcáfolta ezeket (lásd a hűvösvölgyi Magyar Szentföld-templomát Molnár Farkas esetében, illetve a Le Corbusier tervezte Firminy-Vert Saint Pierre-templomát). A komolyabb problémát a követők alkotásai okozták (lásd a Pruitt-Igoe-lakótelepet, amelynek 1972-es felrobbantását tekintette Charles Jencks „a modernizmus halálának”). Mindettől függetlenül a modernhez, illetve a modernizmushoz továbbra is a haladás, a fejlődés pozitív jelzője társul, ami magát az alapfogalmat is pozitív többletjelentéssel ruházza fel. Ez értelemszerűen az elmentés fogalom, azaz a hagyomány automatikus leértékeléséhez vezet.

„Dekonstruálták a hagyományos európai várost mint társadalmi, fizikai és gazdasági struktúrát, mint etikai és esztétikai teret. Ez a modell minden európai nemzet közös értéke... Ez az Athéntól és Rómától örökölt városmodell az, amelyre a modern társadalmak világszerte vágnak, de a modernista propaganda mindenütt azt mondja nekik, hogy az a nyaraláson és a szórakozáson kívül nem állhat többé rendelkezésükre” – állítja Léon Krier az említett interjúban.²⁶ Éppen itt látom az alapvető változást napjainkban: a hétköznapi embernek az egykor volt iránti lelkesültsége felerősödött. Szándékosan nem

a hagyományos szót használom, mert az egyértelműen megállapítható, hogy az a hozzátartozó közösség nélkül, amely a hagyományt használja és a használat által tovább formálja, nem értelmezhető. Márpedig a hagyományos közösségi keretrendszerek az elmúlt évszázadban elporladtak, gyakorlatilag rekonstruálhatatlanná váltak. Egy- valami rekonstruálható: az érzés, amelyet a modernitás helytelenül és szintén negatív többletjelentéssel terhelve előszeretettel nosztalgianak nevez. Arra most csak egy mondat erejéig térek ki, hogy Frank Lloyd Wright, a modern (és nem a modernista) építészet egyik ősforrása az ember kitörölhetetlen alaptulajdonságaként hivatkozik a nosztalgiára.²⁷ Feltehetően ez az érzés határozza meg az átlagpolgárok otthon iránti vágyát, ami jobb híján – a Krier által elmondottak is ezt bizonyítják – egy-egy hétre adatik meg csupán a többségnek, nyaralás formájában.

Az érzés, érzület kialakulásának hatalmas az irodalma, aminek építészeti vonatkozását egyetlen szóval próbálnám kifejezni: a valamilyenségre hívva fel a figyelmet. A modernizmus semmilyensége, üressége és a posztmodern sokfélesége, zagyvasága helyett a valamilyenségre, jelentésteliségre vágyunk. Ennek különböző megvalósulási útjai a korábban említett „jelentés rekonstrukciója”, a „tájékozott naivitás” és a „pragmatikus idealizmus”. Amelyek egy hallatlanul összetett világban borulhatnak virágba. Féltreteve a virágnyelvet, két, a cikk elején már említett példával illusztrálom e helyzetet.

A berlini Stadtschloss újjáépítése sajátos, összetett képet mutat: a külső homlokzatok háromnegyede történeti rekonstrukció, míg egynegyede modern képet mutat. Ez az érzésstruktúra jól mutatja az emberi jellemet, ha úgy tetszik genetikai adottságainkat, amelynek jó része a (rég)múltban gyökerezik, és csupán kis része vágyik az újra. Napjaink kulturális ajánlata azonban csak az utóbbi kis részt veszi figyelembe.

A Cross Laminated Timber (CLT) építési rendszer tömörfa épületszerkezeteket állít elő modern, hajszalpontos technológiával, de a fa ősi hangulatának megőrzésével. A környezetpszichológia tudományága mára egyértelműen kimutatta, hogy a természetes anyagok, illetve a növényzet jelenléte – akár csak egy falra írt szlogen formájában is – nagymértékben növeli a lakókomfortot. A CLT ezt az érzést százszázalékosra tudja járatni azáltal, hogy minden építőelemet meg tud valósítani látszó fa felülettel, még a fa illatát is behozva a beltérbe. Ez a technológia jellemzően az előregyártott lakóépületeknél van jelen (a családi házaktól az akár tízemeletes társasháza-

²⁴ CZOPF Áron – HORVÁTH Márk – LOVÁSZ Ádám: *Nonmodern/Posztmodern. Egy 21. századi filozófia körvonalai (Szinopszis)* = *Non-modern*, <https://nonmodern.hu/monografia/>

²⁵ Le CORBUSIER: *Új építészet felé*. Ford. ROZGONYI Ádám, Bp., Corvina, 1981, 112.

²⁶ MEHAKOVIĆ: *i. m.* (2019)

²⁷ WRIGHT, Frank Lloyd: *Testamentum*. Ford. FALVAY Mihály, Bp., Gondolat, 1974, 198.

kig), illetve a csúcstechnológiával foglalkozó oktató-, kutatóépületeknél.

Tehát azt látjuk, hogy a hipermodern technológia a leg-
elemibb, legősibb igényeinkre rezonál, amit a moderniz-
mus nem volt hajlandó figyelembe venni. A környezet-
pszichológia a legkorszerűbb technikával tudta kimutatni,
hogy az ember valójában még a „premodernnél is premo-
dernebb”, érzésstruktúráját tekintve az őskorban ragadt.
A legfejlettebb VR-szemüvegek tették lehetővé az úgyne-
vezett finom szemmozgások vizsgálatát és értékelését,
amely többek között a környezet emberre gyakorolt hatá-
sáról árulkodik. Tudjuk, hogy az épített környezetben is
a ritkás erdők „érzésstruktúráját” keressük: egy olyan kör-
nyezetet, amely átlátható, de mégis összetett. Ahol el
tudunk rejtőzni, de meglegyjük az ételt. Egy olyan fel-
adványt az agynak, amelyen gondolkodni kell, de meg-
fejthető.²⁸

Ehhez képest a metamodern kiötlői a Herzog & de
Meuron iroda alkotásait hozzák fel jövőbe mutató alkotás-
sokként, többek között az Elbphilharmonie hamburgi
épületét.²⁹ Ez a példa jól mutatja, hogy a tipikusan nyugati
agy nem tud kilépni a nyugati példák nyújtotta keretrend-
szerből, és a berlini Stadtschloss már nem tudja ebbe be-
leilleszteni. Legfeljebb Peter Zumthor gondolatmentes,
a funkciót kielégítő, „éppen az építészetéig” merészkedik,
a környezeti katasztrófa veszélyére hivatkozva.³⁰ De ez az
értelmezési keretrendszer éppen a hipermodern globali-
zációjának „köszönhetően” szűkös és idejétmúlt, különö-
sen a mindennapi emberek számára. Egyedül a perui inka
emlékeket hozom fel tipikus, de nem egyedüli példaként.
A XV–XVI. században szűk egy évszázadig virágzó, de ma
elnyomónak tekintett inka birodalom által létrehozott al-
kotásokat a spanyolok kifosztották. Több évszázadra fe-
ledésbe merültek, egykori gazdagságuk csupán a nagyobb
európai múzeumokban volt megtekinthető. Mintegy száz
évvél ezelőtt jellemzően ismét nyugati kutatók fedezték
fel újra ezeket a szent helyeket, és tették mára a globalizált
tömegturizmus célpontjaivá. Egy szinte premodern kör-
ülmények között élő – vagy legalábbis a (poszt)modern
korszakból keveset érzékelő, abból alig profitáló – társad-
alom szembesül saját premodern, de sokkal inkább non-
modern kultúrájával a hipermodern kor körülményei kö-
zött... Ez az igazán tételt bíró, szinte fájdalmas oscilláció.

Sokkal inkább ezeket a nemzeti szinten felmerülő, az
identitás újraértelmezését feszegető eseteket tekintem

a posztposztmodern kor metamodernitása nagy kérdé-
seinek. Ezek közé sorolható a zsámbéki templomrom,
illetve a budavári újjáépítések tudományosan alig tárgyalt
komplex esete. Ennek egyik (?) megoldása lehet az ér-
zésstruktúrákat figyelembe vevő tudatosan strukturált
érzések lassan kibontakozó világa.

Miközben építészeti érzéspreferenciánk egyértelműen
a hagyományost, a historikust preferálja,³¹ a mindennapi
ügyintézés helye már nem egy állami hatalmat reprezen-
táló ilyen vagy olyan hivatali épület, hanem az online tér
(lásd DÁP). Ez lehetőséget ad a legkompaktabb, legélhe-
tőbb város megteremtésére, hiszen akár egy kedves, kel-
lemes kávézóból el tudjuk intézni a személyes levelezéstől
a munkavégzésen át a hivatalos ügyeink többségét, vissza-
térve a századforduló (premodern!?) városhasználatához.
A home office munkavégzés kettősségében egyszerre van
ott az otthonosság megtapasztalása és a tőlünk akár több
ezer kilométerre lévő idegen (nyelven beszélő) emberek
szinte felfoghatatlan (térbeli és emocionális) távolsága.
Újabb példák a fent említett oscillációra, a hipermodern
által lehetővé tett nonmodern létállapotra, amelyek sokak
számára magától értetődők a mindennapokban. Ugyan-
akkor, ahogy említettem, a metamodern oscilláció szám-
talan, erre felkészületlen társadalmat is érint, ahol az érzés-
világok strukturálása nem ilyen természetes helyzeteket
idéző elő. Az örök probléma az előre- és a visszatekintés
közötti évezredes harc organikussága. Mára a „fejlődés”
embertelensége okán az olló akkorára nyílt, hogy a kul-
turális, vagy még inkább a civilizációs szakadék az átlag-
ember számára áthidalhatatlan, szélsőséges megoldások
sorát hozza.

Az érzések strukturálása történhet organikusan, ahogy
az Krier és Makovecz építészetében tapasztalható, vagy
történhet a hatalom által irányítottan, aminek mögöttes
szándéka alig átlátható.

Hatalmas a különbség a Budai Várban zajló újjáépíté-
sek, a Trump elnök által a közelmúltban (a kormányzati
épületek terén) előírt klasszikus építészeti elvek és a transz-
humanizmus, vagy a woke irányított érzékstruktúrái kö-
zött. Az építészeti eszközkészlete egyszerre hihetetlenül
tág és mégis erősen korlátozott, hogy napjaink összetett
világában egy tudatosan strukturált érzésvilág megterem-
tésén dolgozzanak, amelynek alapfogalmai az otthonos-
ság, a fenntarthatóság és a szépség. A munkát azonban
feltétel nélkül folytatni kell a (poszt)modernen túl...

²⁸ GERASZ, Tomas előadása az MCC Régi-új harmónia felé. Klasszikus
szépség az építészetben című konferenciáján. Budapest, 2025. június 5.

²⁹ VERMEULEN–AKKER: i. m. (2022)

³⁰ KUBINYI György: Betakarítani a gyümölcsöt = Építészfórum, 2024.
január 15.

<https://epiteszforum.hu/betakaritani-a-gyumolcsot>

³¹ ERHARDT Gábor: A magyar építészetnek van jövője a múltja nélkül?
= Építészfórum, 2024. január 13.

<https://epiteszforum.hu/a-magyar-epiteszetnek-van-jovoje-a-multja-nelkul>